

2023, 12 (5), 3045-3057 | Araştırma Makalesi

Abbâsîlerde Halife Nâsır-Lidînillâh ve Sonrası Fütüvvet Teşkilatı

Yasemin SARI CEVELEK *

Öz

Sosyal bir müessese olarak fütüvvet, kültür tarihimizin bir parçası olup toplumun önemli dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Fütüvvetin tarihî süreçte geçirdiği gelişim evrelerinin incelenmesi dinî, içtimâî, siyasî ve kültürel hayatımız açısından ehemmiyet arz etmektedir. Bu bakımdan fütüvvet teşkilatı, tarihî perspektiften de incelemeyi gerektirmektedir. Gençlik, kahramanlık, cömertlik gibi manalara gelen fütüvvet, Kur'ân-ı Kerîm'de genç, kahraman, cömert anlamlarına gelen fetâ kelimesinden türemiş olup İslâm öncesi dönemde Arap toplumu tarafından şecaat, iffet, cömertlik gibi ahlâkî vasıflar için kullanılmaktaydı. O dönemde fütüvvetten bir kurum olarak bahsetmek mümkün değildi. Fütüvvet daha ziyade bireylerin şahsî çabalarıyla sürdürülen ahlâkî vasıflardan ibaretti. İslâmî döneme gelindiğinde özellikle Hulefâ-yi râşidîn zamanında İslâm devletinin sınırlarının İran, Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'ya kadar yayılmasıyla birlikte farklı kültürlerle temasa geçilmesi, sosyal ve siyasî alanlarda pek çok değişikliğe neden olmuştur. Emevîlerin iktidara gelmesiyle birlikte bu değişim daha da hızlanmış, genişleyen topraklarda diğer kültürlerle etkileşimin artması sebebiyle zamanla İslâm toplumunda kaos oluşturacak durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum toplumda fütüvvet telakkisinin doğmasına zemin oluşturmuştur. Fütüvvetin toplumda sosyal bir zümreyi ifade etmek amacıyla kullanılması ise Abbâsîler döneminde gerçekleşmiştir. Bu çalışmada fütüvvetin kısaca tanımı yapılmış olup fütüvvet teşekküllerine ve tarihî süreçteki seyrine değinilmiştir. Ayrıca fütüvvet oluşumunun Abbâsî halifelerinden Nâsır-Lidînillâh döneminde (575-622/1280-1225) teşkilat haline getirilmesi ve halifeyi buna sevk eden siyasî ve dinî gerekçelerden bahsedilmiştir. Çalışmada asıl olarak ise Halife Nâsır'dan sonra sırasıyla hilafete geçen ve toplamda otuz üç yıl hilafette kalan Zâhir-Biemrillâh (622-623/1225-1226), Müstansır-Billâh (623-640/1226-1242) ve Müsta'sım-Billâh (642-656/1242-1258) dönemlerinde fütüvvet teşkilatının durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Teşkilat, Nâsır-Lidînillâh, Müstansır-Billâh, Müsta'sım-Billâh

SARI CEVELEK, Y. (2023). Abbâsîlerde Halife Nâsır-Lidînillâh ve Sonrası Fütüvvet Teşkilatı. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12(5), 3045-3057. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1342354>

Geliş Tarihi	13.08.2023
Kabul Tarihi	31.12.2023
Yayın Tarihi	31.12.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, ysari@nku.edu.tr, Tekirdağ, Türkiye, ORCID: 0000-0003-2539-1696

The Caliph Nasir-Lidinilah and the Later Futuwwa Organization in the Abbasids

Yasemin SARI CEVELEK *

Abstract

As a social institution, futuwwa is a part of our cultural history and constitutes one of the important dynamics of the society. Examination of the developmental phases of futuwwa in the historical process is important in terms of our religious, social, political and cultural life. In this respect, the futuwwa organization, which we think is important, requires examination from a historical perspective. Futuwwa which means youth, heroism, generosity, derives from the word fetā, which means young, heroic, generous in the Qur'an, and was used by the Arab in the pre-Islamic period for moral qualities such as bravery, chastity and generosity. At that time, it was not possible to talk about futuwwa as an institution. Futuwwa consisted mostly of moral qualities maintained by the personal efforts of individuals. In the Islamic period, especially during the reign of Khulafa al-Rashidun, the borders of the Islamic state spread to Iran, Syria, Egypt and North Africa, and the contact with different cultures led to many changes in social and political fields. With the coming to power of the Umayyads, this change accelerated even more, and due to the increase in interaction with other cultures in the expanding lands, situations that would create chaos in the Islamic society began to emerge over time. This situation paved the way for the emergence of the concept of futuwwa in the society. The use of futuwwa to express a social group in society took place during the Abbasid period. However, the emergence of futuwwa as an identity that determines a social segment took place during the Abbasid period. In this study, after a brief definition of futuwwa is made and its formations and its course in the historical process are mentioned. In addition, the organization of the futuwwa during the reign of Nasir-Lidinillah (575-622/1280-1225), one of the Abbasid caliphs, and the political and religious reasons that led the caliph to this were mentioned. The main focus of the study is Zahir Biemrillah (622-623/1225-1226), Müstansir-Billah (623-640/1226-1242) and Müstasim-Billah (642-656/1226-1258), who respectively became the caliphate after Caliph Nasir and remained in the caliphate for thirty-three years in total. This situation of the Futuwwa organization in the periods was examined.

Keywords: Futuwwa, Organization, Nasir-Lidinilah, Mustansir-Billah, Mustasim-Billah

SARI CEVELEK, Y. (2023). The Caliph Nasir-Lidinilah and the Later Futuwwa Organization in the Abbasids. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12(5), 3045-3057. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1342354>

Date of Submission	13.08.2023
Date of Acceptance	31.12.2023
Date of Publication	31.12.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

* Assist.Prof.Dr., Tekirdag Namik Kemal University, Faculty Teology, Department of Islamic History and Arts, Tekirdag, Turkiye, ysari@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2539-1696

Giriş

Fütüvvet ve fütüvvet teşekkülleri etrafında ortaya çıkan kavramlar, genel itibariyle edebiyat ve tasavvuf ilimlerinin konusu olarak incelenmiş olup sosyo-kültürel tarih çalışmaları açısından ihmal edilmiştir. Oysaki insanı ve toplumu konu edinen her mesele, tarih ilminin inceleme alanına girmektedir. Dinî, siyasî, içtimâî ve kültürel anlamda toplumu büyük ölçüde etkilediği anlaşılan fütüvvet teşkilatının, tarihî perspektiften incelenmesi bu anlamda gerekli görülmüştür. Fütüvvetin Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından teşkilat haline getirilmesi ve fonksiyonu meselesi incelenmekle birlikte Nâsır'dan sonraki halifeler döneminde teşkilatın son durumu ile ilgili herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması bu çalışmayı alanında değerli kılmaktadır. Makalede siyasî ve sosyal tarih literatürüne dair eserler ile günümüzde bu sahada yapılan araştırmalar incelenmiş olup genel tarih türü eserlerden fütüvvetin geçirdiği evreler ve söz konusu dönemde devlet başkanları ile olan bağlantısı; fütüvvete dair yazılmış eserler ve araştırmalardan teşkilatın genel durumu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular objektif bir bakış açısıyla değerlendirilerek tarihî sürece katkısı üzerinde durulmuştur.

Fütüvvet sözlükte “gençlik, kahramanlık, cömertlik” manalarına gelmektedir (İbn Fâris, *Mu'cem*, IV/474; Zebidi, 2001, XXXIX, 208, 213. Ayrıca bk. Uludağ, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, 259). Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen “genç, kahraman, cömert” anlamlarına gelen fetâ kelimesinden türemiştir. Enbiyâ sûresi 60. âyeti kerimede: “Putları diline dolayan, İbrahim dedikleri bir genç işittik.” ifadesinde zikri geçen fetâ sözcüğü ile üstün bir değer olan yiğitlik manası kastedilmiştir. Yusuf sûresi 36. âyeti kerimede ise: “Onunla beraber zindana iki genç daha girdi.” ifadesinde sıradan bir delikanlılıktan bahsedilmiştir (Kabaklı, 2011, s. 301). İslâm öncesi Arap toplumunda şecaat, iffet, cömertlik ve diğerkâmlık gibi yüksek ahlâkî vasıflara karşılık gelen fetâ sözcüğü, bir kurumdan ziyade ferdî bir kişiliği ifade etmekteydi. Bu bakımdan fütüvvet kelimesinin İslâm öncesi dönemde kullanılmıyor olması böyle bir kurumlaşmanın olmadığını göstermektedir. İslâmî dönemde Hulefâ-yi râşidîn ile birlikte İslâm devletinin sınırlarının çok geniş sahalara yayılmasının akabinde yeni kültürlerle temasa geçilmesi, bazı sosyal ve siyasî değişimlere zemin hazırlamıştır. Emevîlerin hilafete geçmesiyle birlikte bu durum daha da hızlanmış, toprakların genişlemesi ve gayri Arap (mevâlî) kültürlerle etkileşime geçmesine paralel olarak gelişen sosyal ve siyasî değişimler, İslâm toplumunu anarşi ve buhranlarla karşı karşıya getirmiştir. Önceleri sadece siyasî bir oluşum iken Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra dinî bir kimliğe bürünen Şiî kitle, zamanla etkili bir çoğunluk haline gelmiş, bu durum Emevîleri onlar üzerinde baskıcı bir politika izlemeye sevk etmiştir. Diğer taraftan gayri Arap unsurlara ikinci sınıf tebaa muamelesi yapılması özellikle de zayıf halifeler döneminde siyasî otoritenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu durum toplumda fütüvvet telakkisinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak fütüvvetin merkezî iktidarın zayıf olduğu dönemlerde siyasî otoriteye karşı çıkan gençlerden oluşan sosyal bir zümre olarak ortaya çıkışı Abbâsîler dönemine tekabül etmektedir (Ocak, “Fütüvvet, Tarih”, *DİA*, XIII, 261; Güner, 2016, s. 192).

Bu dönemin kaynaklarında fetâ, fityân, ayyâr (kanun tanımayan), erbaş (haydut), şâtr (kurnaz) ve rind/rünûd diye isimlerle anılan fütüvvet teşekkülleri, kendilerine özgü nitelikleri ve kuralları bulunan bir sosyal kesim olarak toplum içinde dışlanan ve kenarda kalan kesimi ifade etmekteydiler. Bu teşekküller kendi aralarında örgütlenerek zaman ve mekâna göre kıyafetleri ve ahlâkî prensipleri değişmekle birlikte esasında ahlâkî gayelere

hizmet etme düşüncesiyle ortaya çıkmış olsalar da askerî ve siyasî faaliyetlerden uzak kalamamışlardır. Devlet müdahalesinin geciktiği dönemlerde hırsızlık, haydutluk, yağma ve kundakçılık yapmışlar, özellikle de siyasî çalkantıların yaşandığı zamanlarda merkezî idareye isyan etmişlerdir (Meriç, 2013, s. 5; Demirtaş, 2011, s. 403).

Ayyâr, erbaş, şâtır ve rind sınıfına mensup olan başıboş bu kimselerin toplumda çıkardıkları anarşiye son vermek için onların ahlâkî bir disiplinden geçirilmeleri ve kanun işlerinde kendilerinden yararlanılmaları düşüncesi ortaya çıkmıştır. O dönemde toplumun ahlâkî yapısını düzeltmek hususunda kendilerini görevli addeden bazı tasavvuf ve tarikat kuruluşları, fütüvvet teşkilatının kurallarını ortaya koymada önemli rol üstlenmişler, böylece fütüvvet ehli ortaya çıkmıştır. VIII-IX. yüzyıllarda eski İran kültürünün etkili olduğu Irak ve İran coğrafyasında üstelik şehirlerde ortaya çıkan kurumlaşmış fütüvvet, gayri Arap bir kimliğe sahiptir. IX. yüzyılda ortaya çıkan sûfilik akımını benimseyenlerin de şehirlî ve aynı zamanda gayri Arap unsura dayanması, her ikisinin iç içe girmesi ve aynı sosyal tabakadan beslenmesine zemin oluşturmuştur (Ocak, "Fütüvvet, Tarih", DİA, XIII, 261). XI. yüzyıldan itibaren tasavvufun kurumsallaşma sürecine girmesiyle birlikte onunla etkileşim halinde olan fütüvvet de sûfî nitelikler göstermeye başlamış ve tasavvufta olduğu gibi fütüvvet de kurumsallaşma sürecine girmiştir (Ocak, "Fütüvvet, Tarih", DİA, XIII, 262). Bu fütüvvet teşekkülleri zamanla ahlâkî bir disiplin altına girerek yiğitlik ve cömertlikleriyle övülen zümreler haline gelmişler, halk ve merkezî idare ile barışarak onların faydasına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu teşkilatın disiplin eğitiminden geçen ayyâr, erbaş, şâtır ve rindlerin yerini yiğit, er, sabırlı, sözünde duran dürüst kişiler almıştır (Meriç, 2013, s. 7; Demirtaş, 2011, s. 403).

Fütüvvetin tasavvufla olan irtibatı zamanla ona manevî bir derinlik kazandırmıştır. Fütüvvet ve tasavvufun bu ahenkli uyumu, aslında fütüvvet mensuplarının köken itibarıyla tasavvuf erbabı kişiler olmasından kaynaklanır. Fütüvvet ve tasavvufun her ikisi de birbirini tamamlayan önemli iki küzdür (Demirci, 1992, s. 84). Tasavvufun kalbe hitap eden manevî yönü ile fütüvvetin görünürde tezahür eden manevî yönü önemli bir bütünleşme gerçekleştirir. Nitekim fütüvvet de tasavvufta olduğu gibi insan-ı kâmil olmaya katkı sağlar. İnsanın nefesine hâkim olması başkasına kötülük yapmaması, iyiliksever ve cömert olması gibi yüksek ahlâkî meziyetler fütüvvet olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2014, s. 12-13).

Bu çalışmada temel olarak Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh (575-622/1180-1225) ve kendisinden sonra hilafete geçen halifeler Zâhir-Biemrillâh (622-623/1225-1226), Müstansır-Billâh (623-640/1226-1242) ve Müsta'sım-Billâh (640-656/1242-1258) dönemlerinde sosyal bir müessese olarak teşekkülü sağlanan ve devletin yıkılışına kadar fonksiyonları devam ettirilen fütüvvet teşkilatının, halifelerin manevî gücünü artırma, halkı aynı düşünce etrafında bir araya getirme ve İslâm devletleri arasında birliği tesis etme konularında önemli bir dayanak olduğu ortaya konmuştur.

Halife Nâsır-Lidînillâh Dönemi'nde Fütüvvet

Otuz dördüncü Abbâsî halifesi olan Nâsır-Lidînillâh (575-622/1180-1225) hilafete geçtiğinde devletin hâkimiyet sahası iyice daralmış, neredeyse Bağdat ve havalisiyle Irak'ın küçük bir bölümünden ibaret hale gelmişti (Çağatay, 1952, s. 62). Abbâsîlerin bu denli küçüldüğü bir dönemde İslâm dünyasının diğer coğrafyalarında güçlü ve kudretli başka devletler vardı. Söz konusu bu devletlerden Hârizmşahlr, Büyük Selçukluların dağılmasından sonra aynı coğrafyada ortaya çıkmışlar, onlardan tevarüs eden

topraklarda büyüyüp gelişmişlerdir. Bununla birlikte en güçlü dönemlerinde hiç beklenmedik bir şekilde Moğol saldırıları ile karşılaşan Hârizmşahlar, uzun bir süre Moğollara karşı koymaya çalışsalar da eski mukavemetlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Büyük Selçukluların bir uzantısı olarak Anadolu topraklarında kurulan Anadolu Selçukluları da en güçlü dönemlerini yaşamaktaydılar. Fakat Moğolların Batı'ya doğru ilerleyişleri Anadolu Selçukluları ile Hârizmşahları karşı karşıya getirmiş, iki büyük İslâm devleti Batı'dan Haçlıların; Doğu'dan Moğolların saldırıya geçtikleri bir dönemde toprak elde etmeye yönelik hırsları sebebiyle büyük bir çarpışma yaşamışlardır. Bu durum her iki tarafın da ağır kayıplar vermesine yol açmıştır. Yine Mısır'da Şii Fâtımî varlığına son verip Suriye ve Filistin bölgelerini ele geçiren Selâhaddin-i Eyyûbî, büyük ve güçlü bir devlet kurmuştur. Haçlılarla olan mücadelesinde yalnız kalmasına rağmen kayda değer bir mukavemet örneği sergilemiş ve Haçlıları bertaraf etmeyi başarmıştır. Fakat onun vefatıyla Eyyûbî toprakları bölünmüş, bu durum zamanla eski güçlerini yitirmelerine yol açmıştır. Abbâsiler merkeze alındığında İslâm coğrafyasının kuzey, doğu ve batı topraklarında yer alan bu devletler bir taraftan en kudretli günlerini yaşarken diğer taraftan hırsları sebebiyle birbirlerini zayıflamaktan geri durmamışlardır. Hilafetin temsil edildiği Abbâsî devleti de bölünüp parçalandığı için toprak kaybına uğramış ve ciddi oranda küçülmüştü (Bayram, 2016, s. 63). Ayrıca Halife Nâsır'dan önceki dönemlerde yaşanan istikrarsızlık sebebiyle hilafet yıkılmaya yüz tutmuş bir vaziyetteydi. İslâm aleminin genel durumuna bakıldığında dağınıklık, zayıflık, ihtilaf ve tahrifat oldukça belirgin bir hal almıştı. Müslüman hükümdarlar birbirlerine karşı düşmanlık ve çekişmelerde aşırılık gösteriyorlar, birbirlerine yönelik tahrik edici davranışlar sergiliyorlardı. Diğer taraftan Haçlılar güçlerini artırmış ve Akdeniz'de üstünlüğü elde etmişler, İslâm beldeleri ise onlar karşısında zayıf bir duruma düşmüştü (Cevad, 1958, s. 63). Halife Nâsır, İslâm alemini içinde bulunduğu bu ihtilaf ve zayıflıktan kurtarmak, Batı'dan gelen Haçlılara ve hâkimiyetlerinde buldukları Irak Selçuklularına karşı kuvvetini artırarak istiklalini kazanmak istiyordu. Ayrıca İslâm birliğini tesis etmek ve Abbâsî devletini yeniden ihya etmek onun en büyük hedefleri arasında yer alıyordu. Böylelikle o, İslâm toplumundaki farklılıkları uzlaştırıp tek çatı altında toplamak ve hedeflediği siyasî birliğe zemin oluşturmak için fütüvvet zümrelerini organize ederek yeni bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Halife Nâsır'ın bu çabası fayda vermiş ve fütüvvet hareketi yeni bir form kazanmıştır (Meriç, 2013, s. 7).

Halife Nâsır, Bağdat'ta fütüvvet şeyhi olan Abdülcebâr b. Yûsuf b. Sâlih el-Bağdâdî'nin elinden fütüvvet erkanı üzere libas giyerek fütüvvet teşkilatına intisap etmiştir (578/1182) (Zehebî, 1996, 41/155; İbnü'l-Mî'mâr, 1958-1960, s. 52; Cevad, 1958, s. 64-66). Halifenin fütüvvete intisap tarihi ile ilgili ittifak yoktur. Kaynaklarda 578 (1182), 583 (1187), 590 (1194), 599 (1202-1203), 601 (1204-1205) gibi farklı tarihler verilmektedir. Diğer taraftan halifenin fütüvvete intisabı teşkilata resmî bir hüviyet kazandırmıştır. Böylece kurumun siyasî desteğini arkasına alan Nâsır hem bu sosyal kesimi kontrolü altında tutmak hem de toplumda nüfuz alanını genişletmek istemiştir (Çatak-Vural, 2017, s. 5). Bu durum hiç şüphesiz fütüvvet teşkilatı açısından önemli bir kazanım olmuştur. Zira teşkilat mensupları siyasî ve dinî otoriteyi birlikte bünyesinde barındıran halifenin resmî otoritesini arkalarına almışlardır. Aynı zamanda halifenin diğer Müslüman hükümdarları teşkilatın çatısı altında bir araya getirmeye çalışması, muhatap kitlenin daha da artarak sahip olduğu vizyon ve misyonun geniş sahalara yayılmasını sağlamıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde karşılıklı olarak her iki tarafın da birbirinden

menfaatleri muvacehesinde istifade ettikleri söylenebilir (Pırlanta, 2017, s. 364; Çelik, 2022, s. 88).

Halife Nâsır fütüvvete intisap ettikten bir süre sonra “seyyidü'l-fityân” sıfatıyla teşkilatın başına geçmiştir (604/1207) (İbnü's-Sâî, *el-Câmiü'l-muhtasar*, IX, 222). Halifenin bu sıfatla teşkilatın başına geçmesinde fütüvvet teşekküllerinin zamanla yozlaşmaları ve kuruluş amaçlarına ters birtakım gayri ahlâkî tutumlar sergilemeleri etkili olmuştur (Güzel, 2017, s. 227; Pırlanta, 2017, s. 364). Bu konuda muasır tarihçi İbnü's-Sâî'nin dikkat çektiği hadise önemlidir. Buna göre Bağdat'ta Kutafta mahallesinde şehrin ileri gelen Alevîlerinden Fâhir el-Alevî'nin bir adamı ile fütüvvet teşkilatının önemli simalarından İzzeddin Necâh eş-Şurâbî'nin bir adamı arasında vuku bulan kavga kısa sürede büyüyerek kargaşaya yol açar, bir süre sonra da teşkilatın diğer üyeleri olaya dahil olur. Neticede bazı kişilerin ölmesi üzerine durum halifeye intikal eder. Halife, veziri Nâsır b. Mehdî kanalıyla olayların tetkik edilmesini ve gerekli işlemlerin yapılması talimatını verdikten sonra yeni fütüvvet kurallarının belirlendiği bir buyrultu hazırlar. Sonra da bu buyrultunun fütüvvet gruplarının başkanlarının toplandığı mecliste okunmasını ister (9 Safer 604/4 Eylül 1207) (İbnü's-Sâî, *el-Câmiü'l-Muhtasar*, IX, 223). Halife kurallara uymayan fütüvvet ehlinin fütüvvet şalvarının elinden alınmasına karar verir. İlk olarak da fütüvvet grupları arasında çatışmaya neden olduğu gerekçesiyle Fâhir el-Alevî'nin şalvarı elinden alınır (Cevad, 1958, s. 67).

Halife Nâsır teşkilatın başına geçmekle bütün fütüvvet birliklerini “el-Keşşâfe fi'l-İslâm” adı altında kendi şahsî otoritesi altında toplamıştır (Çağatay, 1952, s. 75). Ayrıca dönemin meşhur sûfisi aynı zamanda büyük Şafiî âlimi Şihabüddin Ebû Hafs es-Sühreverdî'ye (ö. 1234) tasavvuf-fütüvvet ve İmâmiye akidelerini birleştiren ve teşkilatın nizamnâmesi olan *Risâletü'l-fütüvve* isimli bir fütüvvetnâme yazdırarak teşkilatın yönetmeliğini belirlemiştir (Meriç, 2013, s. 8; Çatak, 2017, s. 10). Buna ilaveten farklı gruplar içerisinde yer alan fütüvvet birliklerini tek bir merkezde toplayıp kendisini de bu fütüvvet birliklerinin emiri ilan etmesiyle birlikte pek çok mutasavvıfı himayesine alıp onların geniş kitleler üzerindeki siyasî nüfuzundan istifade etmeyi düşünmüştür (Güler, 1992, s. 27; Meriç, 2013, s. 8). Diğer taraftan toplumda başıboş ve serbest yaşam tarzını benimsemiş, üstelik zaman zaman asayiş bozan hareketlerde bulunan bu genç ve dinamik kesimi ortak bir zeminde bir araya getirmeyi ve enerjilerini iyi işlerde kullanmalarını sağlamayı hedeflemiştir (Pırlanta, 2017, s. 362). Bu şekilde toplumda gayri resmî olarak faaliyet yürüten bu örgütleri kendi şahsında toplayarak hepsini kontrol etmeyi hedeflemiştir. Böylece onların sayesinde muhaliflerine karşı uyanık olmak, zamanında tedbirler alabilmek ve düşmanlarını güçlenmeden bertaraf etmek istemiştir. Halife bu işi gerçekleştirirken Şihâbüddin es-Sühreverdî'den büyük destek görmüş, onu fütüvvet teşkilatının yapılanmasında uzman olarak görevlendirmiş, aynı zamanda sahip olduğu manevî otoritesinden büyük ölçüde istifade etmiştir (Uludağ, “Fütüvvet”, DİA, XIII, 262; Güzel, 2014, s. 48).

Halife Nâsır, fütüvveti devletin resmî bir kurumu haline getirdikten sonra tasavvufi bir mahiyet kazandırmıştır. İkinci adım olarak diğer İslâm beldelerinin hükümdarlarına elçilik heyetleri göndererek her birinin teşkilata girmelerini sağlayan tedbirler almış, böylece onları kendi manevî otoritesi altında toplamak istemiştir. Onun bu teşebbüsü çoğu hükümdar tarafından kabul görmüştür. Bunlar arasında Mısır Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Âdil, Eyyübîler'in el-Cezîre, Meyyâfârikîn ve Ahlat hâkimi el-Melikü'l-Eşref, Hama hâkimi Mansûr, Halep hâkimi Zâhir, Şîraz Atabeği Sa'd, Gazne ve Hind'de hüküm süren Gur Meliki Şehabüddin Gûrî, Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus

(1214) ve Alaaddin Keykubâd (Muhammed Saîd Abdülmü'min, 1987, s. 346; Çağatay, 1952, s. 75; Ocak, Ahmet, "Fütüvvet", XIII, 262; Pırlanta, 2017, s. 365) zikredilebilir. Ayrıca İbnü'l-Mî'mâr'ın telif ettiği *Kitâbü'l-Fütüvve* adlı eserde zikredildiği üzere bir Alman Haçlı prensinin halifeye müracaat ederek fütüvvet libası istemesi (İbnü'l-Mî'mâr, 1958-1960, s. 70; Muhammed Saîd Abdülmü'min, 1987, s. 346), bir teşkilat olarak fütüvvetin dinî ve ahlâkî ilkeleri halk üzerinde etkili kılma misyonunun yanı sıra toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmeyi hedeflediği, ayrıca dış siyasette alıcısının bulunduğunu göstermesi yönüyle önemli bir yapılanmaya dönüştüğü söylenebilir. Müslüman hükümdarlar arasında bir tek Hârizmşah sultanı Celâleddin, Halife Nâsır ile aralarındaki husumetten dolayı fütüvvete intisap etmemiştir. Onun haricindeki pek çok hükümdar ve devlet adamı halifenin isteği üzerine teşkilatın bir üyesi olmuştur.

Müslüman hükümdarların halifenin çağrısına olumlu yönde cevap vermeleri ve teşkilata intisap etmeleri halife nezdinde meşruiyetlerinin tanınması açısından önemli görülüyordu. Zira bir hükümdarın halkın teveccühünü kazanabilmesi, İslâm âleminin manevî otoritesi konumundaki halifenin yanında yer almayı ve ona itaat etmeyi gerektiriyordu. Bu bakımdan teşkilata üye olmayı dolayısıyla da halifenin fütüvvet çatısı altında toplanmayı kendileri açısından bir kazanç olarak görüyorlardı. Ayrıca bu durum kendi tebaaları nezdinde siyasî nüfuzlarını artmasına vesile oluyordu (Ocak, "Fütüvvet", DİA, XIII, 262). Müslüman halklar nezdinde halifenin manevî otoritesi tartışmasız son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla halifenin, hilafet makamının manevî otoritesinden istifade ederek fütüvvetin başına geçmesi, teşkilatı halkın nazarında daha etkili ve önemli hale getirmiştir. Bu durum halifenin, halk arasında cömertlik, yiğitlik, delikanlılık olarak bilinen duyguları fütüvvet çatısı altında teşkilatlandırmasını kolaylaştırmış ve halkın halifeye olan bağlılığını artırmıştır (Taeschner, 1953-1954, s. 16; Meriç, 2013, s. 8). Bu hedefini daha ileriye taşımak isteyen halife, tüm İslâm beldelerinin fütüvvet çatısı altında toplanarak İslâm birliğini oluşturmaya çalışmıştır.

Halife Nâsır, bunların dışında remyü'l-bunduk (fındık atıcılığı) ("Fındık; toprak, taş, kurşun vs.'den yapılan güllerden ibarettir. İranlılar bu küçük gülleri eski tarihlerde ok atar gibi yaylar vasıtasıyla kullanmışlardır. Araplar bu silah türünü Hz. Osman'ın son dönemlerinde kullanmaya başlamışlar, sonraki dönemlerde de kullanmışlardır. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd döneminde bunlardan "nemel" adıyla bilinen askerî bir sınıf oluşturulmuştur. Alay günlerinde önden giden bu gruplar küçük güllerle atmak suretiyle yolda duranların kenara çekilmelerini sağlar ve güzergâhı açarlardı. Abbâsîler döneminde küçük gülle atıcılarının sayısı artmış, remyü'l-bunduk şehir dışında kuş avlamak için kullanılan bir yöntem olmuştur. Hatta (bunların) hususî olarak şalvar giydikleri vakidir. Halife Nâsır'ın fütüvvet teşkilatına girmemiş olan kişilerin bu işi yapmasına müsaade etmediği bilinen bir husustur." (Çağatay, 1952, s. 74) ve tuyûrû'l-menâsib (güvercin yetiştiriciliği) adetlerini de fütüvvet ile birleştirerek fütüvvete girmeyenlere bu adetleri yasaklamıştır (Kayaoğlu, 1981, s. 221; Çebi, 2002, s. 15). Kendisinin de zamanının çoğunu bu işlerle geçirdiği bilinmektedir. İbnü'l-Esîr meşhur eseri *el-Kâmil*'de Halife Nâsır'dan bahsederken "remyü'l-bunduk" ve "tuyûrû'l-menâsib" konularına dikkat çekmekte, halifenin vaktini bunlarla geçirmesini ise eleştirmektedir (İbnü'l-Esîr, 2003, 10/453).

Halife Nâsır, Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru şekli ve kullanılış tarzı bakımından İran'dan alındığı bilinen "fındık endazlık'a" (küçük gülle atıcılığı) kendisi de ilgili olduğundan fütüvvete girmeyen kişilere bu faaliyeti yasaklamış ve kendisini

gülle atanların piri ilan etmiştir (Çağatay, 1952, s. 74). Böylece toplumda yaygın bir şekilde bu tür faaliyetlerde bulunan kişileri fütüvvete dahil olmaya mecbur kılarak onları kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Bu durum toplumdaki Şii unsurlar için de geçerlidir. Her ne kadar fütüvvet üyeleri arasında Şiilerin olup olmadığı tartışmalı bir mevzu olsa da o dönem Abbâsî coğrafyasında fütüvvete mensup Şiilerin olduğu tarihî bir gerçekliktir. Fütüvvete intisapta mezhep birliği gözetilmediği için bu durumun şaşılacak bir şey olmadığı söylenebilir. Bilakis teşkilata intisapta Sünnî ve Şii ayrımının yapılmaması fütüvvetin mezhepler üstü bir hareket olduğunu göstermekle birlikte hem sûfleri hem de Şiileri fütüvvet ülküsünde ve halifenin riyasetinde birleştirmenin hedeflendiği ifade edilebilir (Çağatay, 1952, s. 68; Aktaş, 2014, s. 13).

Halife Nâsır, İslâm devlet başkanlarının bu teşkilata intisabını sağlayarak onları fütüvvet çatısı altında toplamayı başarmıştır. Böylece fütüvveti hem halkı hem de İslâm devletlerini aynı ideal ve mefkûre etrafında bir araya getirmeye zemin kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Halife Nâsır'ın fütüvvet teşekküllerini tek bir çatı altında toplama çabasının sonuç verdiğini söylemek mümkündür. Bunda dönemin ünlü âlimlerinin ve sûflerinin büyük desteğinin olduğunu söylemek gerekir. Özellikle de fütüvvet konusunda halifenin danışmanlığını yapan Şeyh Şihâbeddin Sühreverdi'nin bu konudaki gayreti takdir edilmelidir. Bununla birlikte Halife Nâsır'ın İslâm devletlerini teşkilat çatısı altında toplayarak onlar üzerindeki iktidarını güçlendirme ve hakimiyet sahasını genişletme politikasının beklenen ve istenen sonucu vermediğini söylemek gerekir. Bunda hilafet kurumunun uzun yıllar boyunca başta Sâmerâ döneminde Türk kumandanların, Şii Büveyhîlerin akabinde Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklularının siyasî egemenliği altında kalmalarının büyük etkisi olmuştur. Zira siyasî erkten yoksun kalan halifeler gittikçe güçlenen İslâm devletleri üzerinde siyasî söylem geliştirememiş, sadece Hz. Peygamber'den sonra hilafet makamını temsil ediyor olmaları bakımından manevî otorite olarak görülmüşlerdir. Fakat halifenin manevî otoritesi de her zaman beklendiği ölçüde birleştirici bir etki uyandırmamıştır. Nitekim Nâsır döneminde İslâm coğrafyası Batıda Haçlı tehlikesi, Doğuda Moğol tehdidi altında iken halifenin düşmana karşı birlik çağrılarını fayda sağlamamıştır.

Halife Nâsır-Lidînillâh Sonrası Fütüvvet

Halife Nâsır, kendisinden sonra teşkilatın başkanlığını yürütme vazifesine Muayye ailesini tayin etmiştir (Çağatay, 1952, s. 76). Otoriter bir halife olarak bilinen Nâsır, hilafette olduğu sürece teşkilat başkanlığını bir başkasına bırakmayıp kendi uhdesine tutarak teşkilatı kontrol altında tutmak istemiştir. Onun bu girişimi, teşkilatın zaman içerisinde elde ettiği tecrübe ve birikim sayesinde siyasî bir otoriteye ihtiyacının kalmadığı, diğer taraftan kırk altı yıl gibi uzun süren hilafeti boyunca yürüttüğü teşkilat başkanlığı esnasında fütüvvet ile ilgili yapılması gerekenleri büyük ölçüde gerçekleştirdiği için bu vazifeyi hanedan üyelerine değil de bir aileye tevdi etmeyi uygun gördüğü şeklinde anlaşılabilir.

Teşkilatın Halife Nâsır'ın vefatından sonra Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilmesine kadar geçen otuz üç yıllık süreçte bu minval üzere varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Nâsır'dan sonra hilafete geçen Zâhir-Biemrillâh tıpkı babası gibi fütüvvet libasını giymiştir. Fakat Zâhir'in dokuz ay gibi kısa süren hilafeti döneminde fütüvvet uygulamalarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte fütüvvetin onun hilafeti döneminde aynı düşünce ekseninde devam ettirildiği tahmin edilmektedir. Kendisinden sonra hilafete geçen ve on altı yıl hilafette kalan oğlu Müstansır döneminde

ise bazı uygulamaların kaynaklara yansıdığı görülmektedir. Fütüvvete intisap sırasında muhtemelen Halife Nâsır döneminde (575-623/1180-1225) uygulamaya konulan ve her halife değişikliğinde gelen birtakım ritüeller vardı. Zira hilafet üst bir makamı temsil ettiği için halifenin teşkilata intisabı sıradan bir kişinin intisabı gibi gerçekleşmiyordu. Bunun için özel bir merasim tertip ediliyordu. Bu organizasyon sırasında önemli mevki ve makam sahibi kimseler hazır bulunuyorlardı. Merasim Necef'te yer alan Ali Meşhed'inde gerçekleşiyordu. Fütüvvet libası merasim sırasında fütüvvet teşkilatının başında yer alan kişi tarafından halifeye takdim ediliyordu. Müstansır'ın halife olduğu dönemde (623-640/1226-1242) teşkilatın başında Celâleddin Abdullah İbnü'l-Muhtâr el-Alevî bulunuyordu (İbnü'l-Mî'mâr, 1958-1960, s. 80-81; Sarı, 2013, s. 80). Böylece Müstansır, bu şahsın elinden fütüvvet libasını giyerek tıpkı babası Zâhir gibi fütüvvet hareketinin devam ettiricisi olmuştur. Bu uygulama teşkilatın, Nâsır'dan sonra da devlet kontrolünde varlığını sürdürdüğünün önemli bir göstergesidir. Merasimin Ali Meşhed'i'nde tertip edilmesi fütüvvetin Şîî bir temayül taşıdığı izlenimini vermektedir. Bu hareketle yıllar içinde birlik ruhunu kaybetmiş olan Müslümanların Sünnîler ve Şîîler olarak ayrışmalarından sonra zuhur eden kargaşa Nâsır'ın bu girişimleriyle sonlandırılmaya çalışılmış, Halife Müstansır da bu düşünceyi devam ettirmiştir.

Halife Nâsır döneminde olduğu gibi Müstansır döneminde de İslâm devlet başkanları fütüvvet çatısı altında bir araya getirilmeye devam etmiştir. Fütüvvet ile sadece Sünnî ve Şîîler arasındaki ayrışmayı sona erdirmek hedeflenmemiş, aynı zamanda İslâm devletleri arasındaki rekabetler dolayısıyla zamanla ortaya çıkan savaşlar, ayrılıklar, ihtilaflar vb. durumlara son vererek siyasî birliğin sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Nâsır döneminde aralarındaki bir takım siyasî çekişmeler sebebiyle fütüvvete girmediği bilinen dönemin Hârizmşah Sultanı Celâleddin Hârizmşah'ın, Halife Müstansır döneminde fütüvvete girmesi sağlanmıştır. Bu durum Halife Müstansır dönemi için çok önemli bir gelişmedir. Sultan Celâleddin'in babası Hârizmşah hükümdarı Alâeddin Muhammed ile Nâsır arasında yaşanan krizler sebebiyle kopma noktasına gelen siyasî ilişkiler, Müstansır döneminde normal seviyeye getirilerek aradaki gerginlik çözülmüştür. Zilkâde 626'da (Ekim 1229) Hz. Ali Meşhed'i'ni ziyarette bulunmak isteyen Celâleddin Hârizmşah, Halife Müstansır'a haber göndererek fütüvvet elbisesini kendisinin elinden giymek istediğini bildirmiş, ancak teşrifat merasimine bizzat katılamayan halife, kendisini temsilen Fahreddin Ebû Tâlib Ahmed b. ed-Dâmigânî, Şeyh Şemseddin Ebü'l-Berekât Abdurrahman, Emir Feleküddin Muhammed b. Sungur ve Sâdeddin b. Hâcib'i fütüvvet teşrifatı, fütüvvet kâsesi ve libasını Sultan Celâleddin'e takdim etmek üzere göndermiştir. İçlerinden Şeyh Şemseddin Ebü'l-Berekât Abdurrahman'ı fütüvvet nakibi olarak tayin etmiş (İbnü'd-Devâdârî, 1972, 7/296), Ebû Tâlib Ahmed b. Muhammed ed-Dâmigânî'ye vekalet vererek fütüvvet elbisesini giydirme işini onun yapmasını istemiştir (İbnü'l-Füvâtî, 1962, 4/3, s. 99).

Bir başka rivayete göre Celâleddin Hârizmşah'ın fütüvvet libasını giymesi, Ahlat muhasarasının vuku bulduğu sırada gerçekleşmiştir. Halife tarafından gönderilen ve hilafet makamını temsilen gelen elçiler Celâleddin Hârizmşah'ın saltanatını tasdik eden hil'ati sultana takdim edip sonra da fütüvvet libasını giydirmeleri ve fütüvvet şarabını (tuzlu su) içirmeleriyle resmî olarak da Sultan Celâleddin'in fütüvvet teşkilatına intisabı sağlanmıştır (İbnü'l-Mî'mâr 1958-1960, s. 81-82; Sarı, 2013, s. 80). Dönemin önemli güçlerinden biri olan Hârizmşahlar devleti hükümdarı Celâleddin'in fütüvvete dahil edilmesi İslâm birliğinin tesisine yönelik önemli bir gelişme olarak kaydedilebilir.

Halife Nâsır döneminde teşekkülü sağlanan fütüvvet, Müstansır döneminde de aynı ilke ve prensipler doğrultusunda varlığını sürdürmüştür (Gölpınarlı, 2011, s. 66). Müstansır'dan sonra hilafete geçen Müsta'sım döneminde fütüvvet teşkilatının durumu ile ilgili kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte fonksiyonunu aynı minval üzere koruduğunu söylemek mümkündür. Şunu ifade etmekte fayda mülâhaza edilmektedir ki Halife Müsta'sım'ın son dönemleri Moğolların Batı'ya doğru ilerleyişlerini hızlandırdıkları bir dönem olmuştur. Yıkıcı ve tahrip edici etki uyandıran bu ilerleyişler mevcut düzen ve nizamı bozucu bir özellik taşımaktaydı. Dolayısıyla fütüvvet gibi toplum düzenini sağlayan bir kurumun bu tahripkâr saldırılara maruz kalmaması mümkün değildir. 656 yılında (1258) Bağdat'ın Moğollar tarafından işgale uğramasıyla hilafet sona ermiş, diğer kurumlar gibi fütüvvet teşkilatı da sona ermiştir. Bu tarihten sonra Abbâsî halifelığının Mısır'a nakliyle birlikte fütüvvet beratı ve müsaadesi verme işi Mısır Memlûklü sultanlarına intikal etmiş, Müslüman sultan ve hükümdarlardan isteyenlere bu beratlardan gönderilmiştir (Çağatay, 1952, s. 76; Muhammed Saîd Abdülmü'min, 1987, s. 346-347).

Özet olarak ifade etmek gerekirse Halife Nâsır ile birlikte fütüvvetin teşkilatlandırılarak bir otoriteye bağlanması fütüvvet oluşumlarının denetlenebilir oluşunu kolaylaştırmıştır. Bu durum kendisinden sonraki halifeler döneminde de aynı şekilde sürdürülmüştür. Diğer taraftan fütüvvet teşkilatının, devlet başkanlarını aynı düşünce etrafında bir araya getirerek kendi halkları üzerinde idarî ve siyasî faydalar elde etmelerine zemin hazırladığını söylemek yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra aynı ülkü etrafında bir araya getirilmesi sağlanan İslâm dünyasının beklemediği şekilde karşı karşıya kaldığı tehlikeler, fütüvvete rağmen birlik duygusundan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu durum fütüvvet teşkilatının zaman içerisinde fonksiyonunu yitirerek etkisini kaybetmesine yol açmıştır.

Sonuç

Hulefâ-yi Râşidîn devrinde İslâm devletinin sınırlarının geniş alanlara ulaşması sonucunda toplumda meydana gelen çok kültürlülüğün sosyal ve siyasî değişimlere zemin hazırladığı görülmüştür. Emevîler'in hilafete geçmeleriyle birlikte Şii kitlelere karşı uygulanan baskılar onların zamanla etkili bir güç haline gelmesine neden olmuş, diğer taraftan gayri Arap unsurlara sergilenen muamele siyasî otoriteyi sarsmaya başlamıştır. Bu durum toplumda fütüvvet telakkisinin doğmasına zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte fütüvvetin bir teşekkül olarak ortaya çıkışı Abbâsîler döneminde olmuştur. Fütüvvet önceleri insanlar arası ahlak ilişkilerinden sorumlu bir kurum iken sonraları tasavvufu irtibatlandırılarak manevî bir derinlik kazanmıştır. Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînellâh'ın fütüvvet erkanı üzere libas giyerek fütüvvet teşkilatına intisabı ile birlikte hareketin, yeni bir form kazandığı görülmüştür.

Halife Nâsır, bizzat teşkilatın başkanlığını yürütmüştür. Onun hilafete geçtiği dönemde İslâm coğrafyasının önemli güçleri Anadolu'da Anadolu Selçukluları; Suriye, Mısır ve Filistin coğrafyasında Eyyübîler; İran, Horasan ve Mâverâünnehir topraklarında Hârizşahlar olup coğrafi, askerî ve siyasî bakımdan Abbâsîlerden üstün vaziyetteydiler. Bu devletlerin sahip olduğu güç, onları kendi aralarında rekabete sürüklemiştir. İslâm devletlerinin birbirleriyle rekabet halinde olmaları zaman zaman karşı karşıya gelmelerine yol açmış, bu da onları askerî ve siyasî açıdan güç durumda bırakmıştır. İslâm devletleri bu halde iken Orta Asya'dan çıkıp gelen Moğollar, İslâm dünyasındaki bölünmüşlüğü ve dağınıklığı kendileri lehine kullanarak hâkimiyet

sahalarını genişletirlerken mukaddes Kudüs'ü ele geçirmek maksadıyla Avrupa'dan akın akın gelmekte olan Haçlılar, İslâm topraklarına yönelik saldırılar gerçekleştirmişler, İslâm âleminin kutsallık attığı Kudüs'ün yanı sıra stratejik açıdan değerli gördükleri toprakları bir bir ele geçirmişlerdir. Bu duruma kayıtsız kalmak istemeyen Halife Nâsır, manevî otoritesini kullanarak İslâm birliğini tesis etmek, aynı zamanda siyasî egemenliğini yitiren Abbâsîleri eski şaşaalı günlerine geri döndürmek için fütüvvet teşekküllerini bir araya getirerek onlardan önemli ölçüde istifade etmiştir. Böylece siyasî açıdan bölünüp parçalanmış ve mezhep çatışmaları sebebiyle buhran geçiren İslâm âlemini kendi liderliğinde birleştirmiştir. Halife Nâsır bu dış tehlikelere ve tehditlere karşı İslâm birliğini sağlamak, hilafet makamının manevî gücünü daha etkili kılmak için birçok sultan ve hükümdara fütüvvet libasını giydirerek kendisini yegâne lider olarak tanımalarını sağlamıştır. Halife Nâsır'ın İslâm devlet başkanlarını aynı mefkûre etrafında birleştirmeyi hedeflediği düşüncesi kendisinden sonraki halifeler Zâhir, Müstansır ve Müsta'sım dönemlerinde de aynı şekilde sürdürülmüştür. Bunun yanı sıra Halife Nâsır döneminde tertip edildiği düşünülen fütüvvete giriş merasiminin olduğu gibi korunup kendisinden sonraki halifeler döneminde de devam ettirildiği söylenebilir. Bu halifeler, teşkilatın bizzat başında yer almamakla birlikte fütüvvete intisap etmişler ve Nâsır'ın hedeflediği mefkûreyi devam ettirmişlerdir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale, NKUBAP.09.GA.22.411 nolu proje çalışmasıdır. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is project work no NKUBAP.09.GA.22.411 * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Aktaş, S. (2014). *Razavî Fütüvvetnâmesi* Hacıbektaş Halk Kütüphanesi No: 401560 Metin Çevirisi ve Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Nevşehir.
- Bayram, M. (2016). Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 51-72.
- Cevad, M. (1958). el-Fütüvve ve etvâruhâ, *Mecmeu'l-Ulemâi'l-İrâkî*.
- Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesinin Menşei Meselesi II. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2-3, 61-84.
- Çatak, A., Vural, A. (2017). Halife Nâsır-Lidînillâh ve Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî İkîlisinin Fütüvvet Teşkilatının Gelişimindeki Rolü. *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslâm Dünyasında Ahiliğin Temelleri I-II*, 1, 1-12.
- Çebi, R. (2002). *Hadisleri Bakımından Fütüvvetnâmeler ve Muhammed b. Hüseyin er-Radavî'nin Fütüvvetnâme-i Kebîr Adlı Eserindeki Hadislerin Tahrici ve Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ.
- Çelik, R. İ. (2022), Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddîn Keykâvus, *Tarihçi*, 2/1, 83-99.
- Demirci, M. (1992). Ahilikte Tasavvufî Boyut: Fütüvvet. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 83-90.
- Demirtaş, F. (2011). Fütüvvet Kavramının/Kurumunun Askerî ve Siyasî Mahiyeti. *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, 403-423.
- Gölpınarlı, A. (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınlar.
- Güler, R. (1992). *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i kebir veya miiftâhü'd-dekâyık fi beyâni'l-fütüvveti ve'l-hakâyı)* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güner, U. (2016). Cahiliye Devrinden Abbasilerin Son Döneminde Kadar Fütüvvet Teşkilatı'nın Gelişimi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/10, 185-201.
- Güzel, F. (2014), *Nâsır Li-Dinillâh'ın Halifeliği ve Şahsiyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güzel, F. (2017). Halife Nasır Dönemi Fütüvvet Anlayışı ve Teşkilatı, *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslâm Dünyasında Ahiliğin Temelleri I-II*, 1, 223-234.
- Güzel, F. (2022), Fütüvvet Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Halife Nâsır Li-Dinillâh'ın Fütüvveti Tanzimi: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 104, 441-451.
- İbnü'd-Devâdârî. (1972). *Kenzü'd-Dürer ve Câmî'i'l-Gurer: ed Dürrü'l-Matlûbi fi Ahbâri Mulûki Benî Eyyûb* (thk. Saîd Abdülfettah Âşûr), 9, Kahire.

İbnü'l-Esîr. (2003). *el-Kâmil fi't-Târîh* (tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk), 10, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Fâris. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga* (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 6, Beyrut: Dârü'l-Cil, ts.

İbnü'l-Füvâtî. (1962). *Mecmau'l-Âdâb fi Mu'cemü'l-Elkâb* (thk. Mustafa Cevad), Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 4/3, Dımaşk.

İbnü'l-Mî'mâr el-Bağdâdî. (1958-1960). *Kitabü'l-Fütüvve* (thk. Mustafa Cevad, Muhammed Takıyyüddin el-Hilâlî), Bağdat, Mektebetü'l-Müsenna.

İbnü's-Sâî, *el-Câmiü'l-Muhtasar fi Unvâni't-Tevârih ve Uyûni's-Siyer*.

Kabakçılı, O. (2011). Kur'an'da Fütüvvet. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/35, 299-306.

Kayaoğlu, İ. (1981). Halife en-Nasır'ın Fütüvvet Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 221-227.

Meriç, N. (2013). *Radavi'nin Haza Kitabı Fütüvvetname* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Manisa.

Muhammed Saîd Abdülmü'min, (1987). *el-Fütüvvetü'l-İslâmiyye ve'l-Fütüvvetü's-Sûfiyye*. el-Kitâbü't-Tezkârî li-Nedveti'l-Allâme Ebi'n-Nasr Mübeşşir et-Tırâzî, 341-372.

Ocak, A.Y. (1996). *Fütüvvet, Tarih*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 13, ss. 262-263). TDV Yayınları.

Pırlanta, İ. (2017). Bir Fütüvvet Buyruktusu Işığında Halife Nâsır Dönemi Fütüvvet Anlayışı. III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslâm Dünyasında Ahiliğin Temelleri I-II, 1, 359-371.

Sarı, Y. (2013). *Müstansır-Billâh ve Dönemi (623-640/1226-1242)* (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Taeschner, F. (1953-1954). İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 3-32.

Uludağ, S. (1996). *Fütüvvet*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 13, ss. 259-261).

Zebîdî. (2001). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (thk. Abdülmecîd Vattâş). 1-40, Kuveyt.

Zehebî. (1990). *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî). 1-53, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.